

Kas mink

saab euroopa naaritsast jagu?

Zooloog **Tiit Maraniga**
vestelnud **Juhan Javois**

Eestis on võõrliik ameerika naarits ehk mink levinud üle kogu mandriosa. Tema välja tõrjutud euroopa naarits – nimetagem teda siin lühidalt naaritsaks – on asustatud Tallinna loomaaiast Hiiumaale. Kus on need kaks liiki levinud mujal Euroopas?

Minki peetakse praegu kõige invasiivsemaks imetajaliigiks terves Euroopas, ta on väga laialt levinud. Leviku allikad on karusloomafarmid, kust neid pidevalt loodusesse nii-öelda juurde tilgub. Kui tahes range nõuetega farmist pääseb aeg-ajalt ikka mõni loom loodusesse. Omal ajal hinnati Eestis, et ühest farmist pääseb aastas välja ehk kümnekond looma, ehkki nõuded on meil üsna ranged. Euroopa suurimas minginahkade tootjarriigis Taanis on aga tuhat viis-sada mingifarmi: siit võiks arvutada viisteist tuhat looma aastas, mis on väga suur arv.

Naaritsat on järele jäänud Hispaania kirdeosas – Püreneeses ja Baskimaal –, killustunud asurkond, alla viiesaja isendi – nende päästmise riiklikku programmi veab praegu eest Eesti soost teadlane Madis Põdra. Prantsusmaal arvati aastakümneid tagasi olevat paarsada isendit, praegu on neid ilmselt vähem, prantslased on hakanud liigi kaitseks

tõsisemalt tegutsema alles viimase mõne aasta jooksul.

Rumeenias Doonau deltas on ilmselt maailma suurim ja praegu veel elujõulisim asurkond. See ligikaudu 100 x 100 kilomeetrine ala on täiesti müstiline veemaailm, tõeline paradüüs linnu- ja konnaahvilistele. Naaritsaid elab seal hinnanguliselt tuhat kuni tuhat viissada looma, korralikult pole uuritud. Rumeenias on aga mingifarmide nõuded väga lõdvad ja minke on loodusest leitud juba Doonau delta hirmutavalt lähedal.

Veidi elab naaritsaid ka Ukrainas Dnestri deltas – kui palju, ei tea.

Põhja Kaukaasias saadi hiljuti kaks looma eluspüügilõksudega kätte; mul on isegi nende DNA-materjal olemas. Samas elutseb ka mink. Mõni vaatlus on teada ka Põhja-Venemaalt, päris tundrapiirilt. Mujal Venemaal on naarits kõikjalt kiiresti kadunud, mingifarmid on seal väga levinud ja minke on lastud ohtralt ka otse loodusesse.

Ja siis jääbki vaba looduse asurkondadest veel meie Hiiumaa. Ka need loomad on geneetiliselt pärit Kesk-Venemaa oblastitest: Tver, Vologda, Pihkva, Leningrad. Tõime sealt loomi Tallinnasse 1990. aastate alguses ja

Foto: Tiit Maran

Euroopa naaritsa poeg Hiiumaa lahtilaskmis-aedikus poegade kiibistamise ajal

Tallinna loomaia lahtilaskmisaedikutes sündinud pesakonna lahtilaskmine Hiiumaal

praeguseks on kõik need asurkonnad juba hävinud ning mink tulnud asemele.

Miks karusloomakasvatust Euroopas ära ei keelata?

Euroopa Liit toodab väga suure osa minginahkadest kogu maailmas. Turg on peamiselt Hiinas, see on ülitulus, väga oluline ka Eesti kasvandustele. Kasvanduste keelamise ees on taanlastel, aga ka näiteks Soomel väga suur hirm. Keelamine käib liikmesriikide tasemel, päris paljud riigid on sellega juba hakkama saanud, viimati tänavuse aasta alguses Tšehhi. Selles suhtes on pentsik, et Eestis on seda otsust nii raske teha: seda ei pea ju tegema järsku, saab anda pika üleminekuaja.

Euroopa Liit seostub maailmas pigem humanistlike väärtustega. Naljakas, et me mitte ei osta karusnahku häbelikult Hiina kasvandustest sisse, vaid hoopis ise toidame Hiina turgu.

Neid naljakaid asju tuleb palju välja, kui hakkad uurima. Uuri, kui palju Eesti puidust läheb Aiasse. Mõni aasta tagasi käis uudistest läbi: kui Hiina turg läks üles, hakkas Eesti metsandusel hästi minema. Hiina ja kogu Kagu-Aasia turg on nii meelevalt suur, et mõjutab meie majanduskäitumist juba väga otseselt. Mõned

aastad tagasi tekkis Hiina turul minginaha hinnamull, hind mitmekordistus. Praeguseks on mull lõhkenud, hinnad kukuvad, Euroopa tootjad on hädas.

Mink ja naarits looduses: mille poolest üks teisest looduses üle on? Miks naarits hoopis minki välja ei tõrju?

Tegureid on mitu. Mink on veidi suurem, tugevam, plastilisem keskkonna kasutaja – näiteks võib jõe äärest kaugemale minna –, vähem valiv toidu suhtes, pesakond on suurem. Naaritsaga ta mitte üksnes ei konkureeri, vaid nad ka otseselt ajavad naaritsa minema ja teinekord tapavad. Kahe lähedase kiskjaliigi vahel tavaliselt suurt sõprust ei ole.

Naaritsaga ta mitte üksnes ei konkureeri, vaid nad ka otseselt ajavad naaritsa minema ja teinekord tapavad.

Mink mõjub väga halvasti kümnetele liikidele. Tegelikku mõju on muidugi raske mõõta. Klassikalise uuringu on teinud soomlased, püüdes Soome lahe Saaristomere osalt saartelt mingi välja. Seepeale hakkasid kõige haruldasemad linnuliigid

tagasi tulema. Kui see tulemus mõttes tagurpidi pöörata, siis võib oletada, et kõige rohkem kahju teeb mink just neile linnuasurkondadele, mis on niigi viletsas seisus, saades viimaseks tilgaks karikas.

Kas oma kodumaal Põhja-Ameerikas käitub mink kuidagi tagasihoidlikumalt kui meil? Kas seal on mõni kiskja, haigus või muu selline tegur, mis hoiab teda paremini kontrolli all?

Sealsed liigid on temaga pikka aega koos elanud ja kohastunud. Mingi huvitav omadus on see, et invasiivses faasis, uues hõivamata elupaigas tema viljakus hüppeliselt suureneb. Tavaline pesakond on kuni kuus poega, aga invasiivses faasis kuni üheksa.

Hiljuti kuulsin ühest ettekandest, et tänu farmindusele on Euroopa looduses elavate minkide geneetiline mitmekesisus tunduvalt suurem kui Ameerika looduses. See oli paras üllatus, oleksin pigem arvanud vastupidist.

Mainisid mingi väljapüüki loodusest. Kuidas on nii suure viljakusega looma üldse võimalik loodusest välja püüda, eriti veel sealt, kus nad on segamini naaritsatega?

Inglased on leiutanud toredad riistad, mida nimetatakse naaritsaparvedeks (inglise *mink rafts*). Vahtplastist ja vineerist ujukid, mille peal on väike tunnel, kuhu sisse mahub eluspüüglõks. Arusaamatul põhjusel, kui selline asi on vees, siis mingid ronivad sinna sisse. Sellisesse lõksu sattuda on loomal mitu korda suurem tõenäosus kui lihtsalt kaldale seatud lõksu. Algselt kasutati neid parvi seirel, aga need osutusid väga tõhusaks ka väljapüügil. Kui mingiparvele satub naarits, saab ta lihtsalt lahti lasta.

Niisugust selektiivset väljapüüki on väga edukalt rakendanud näiteks Madis Põdra tööriühm Hispaanias. Muidugi tuleb see väljapüük väga täpselt fookuseerida sellele ajahetkele kevadel, kui asurkond on kõige sügavamas madalseisus. Ja püük peab siis olema korraga väga intensiivne ja koordineeritud. Ainult nii on loo-

tust, et loodusesse jääb piisavalt vähe loomi, et asurkond võiks kokku kukkuda. Muidu kukub välja nagu tavaline jaht, mille puhul osa loomi eemaldatakse loodusest, aga järelejäänud täidavad vaba ruumi lihtsalt ohtralt sigides.

Kuidas Hiiumaa naaritsatel läheb?

Alates 2013. aastast võib neid pida isepaljunevaks asurkonnaks: tol aastal sattus seirepüükidesse esimest korda suhteliselt palju looduses sündinud loomi. Viimased kaks aastat me ei ole enam loomaaia loomi Hiiumaale lahti lasknud. Kui laseme neid lahti liiga palju, võime teha hea asemel halba, sest loomaaia loomad on naiivsed ja saavad looduses märksa kergemini hukka. Nii viisi võivad nad tekitada asurkonnas asjatut segadust: võtavad teistelt ruumi ära, aga ise hakkama ei saa.

Hiiumaa asurkonna arvukust on raske öelda, oleme oletanud keskmiseks talvejärgseks arvukuseks kuuskümmend viis looma – peaaegu sama palju, kui omal ajal oletasime saare mahtuvuseks. Praegu kipun küll arvanud, et oleme saare mahtuvust alahinnanud, sest oleme loomi leidnud ka seesugustel väikestel kraavidel, mida poleks osanud naaritsale sobilikuks pidada. Hea uudis on seegi, et oleme naaritsaid leidnud kuuekümmel neljal protsendil kõigist oma seireruutudest: nad on levinud üpris ühtlaselt üle kogu saare.

Tänavune talv on Hiiumaa naaritsatele väga tähtis proovikivi, lakmuspaber. Möödunud suvi oli põua poolest täiesti enneolematu: osa Hiiumaa jõgesid kuivas täielikult, võis kuiva jalatsiga käia mööda liivapõhja ja isegi kui mõnda lompi jäi mõni kala, pistsid rebased need ruttu nahka. Ka pisiime-tajate sügisene seire näitas erakordselt nigelat arvukust ja kevadisel seirel ilmes sama konnade kohta. Niisiis, kõik kolm põhilist naaritsa saagirühma olid möödunud suvel tohtus madalseisus. Põhiline pudelikael asurkonnale on muidugi talv: praegu, kevadtalvel, lähevad loomad näljast täitsa hulluks. Kui kehva suve järel lähevad talvele vastu nõrgad loomad, on sure-

Foto: Madis Põdra

Tiit Maran Hiiumaal naaritsat kiibistamas. Praeguseks on naarits levinud üle Hiiumaa

mus väga suur, asurkond ei pruugi end enam taastoota.

Niisiis, kui selle kevade seire näitab, et asurkond on olemas, siis mu süda on rahul, et suudetakse üle elada ka kriisiaastad. Ametlik seire hakkab meil märtsis, aga on märke, et mõned loomad on alles. Aga üks märts näitab.

Suurt muret teeb üha intensiivne metsakuivendus, mis tunduvalt muudab Hiiumaa väikeste jõgede hüdroloogilist režiimi. See võib ühel hetkel üsna oluliselt naaritsa Hiiumaa populatsiooni mõjutada. Meie maailm on veider: ühelt poolt kulutame

looduse alalhoiuks ja siis äkki pühivad majandushuviid selle töö ja vaeva kõik kaduvikku.

Kuidas naaritsaid seiratakse?

Juba kümmekond aastat või rohkemgi oleme kasutanud väga kindlat meetodikat, mis koosneb kahest etapist. Üks on kevadine eluspüük lõksudega soodsamates elupaikades, kus oleme kõige rohkem jälgi leidnud. Möödame loomade seisundit – näiteks kehakaalu – ja võrdleme loomaaiaast pärit ning looduses sündinud loomade osakaalu (loomaaia naarit-

satel on kiibid). Sugude suhet ei saa lõksudega paraku mõõta, sest metsikud emased lähevad palju halvemini lõksu kui isased.

Seire teise etapina käime läbi viiesajameetrised jõelõigud viiekümne viiel proovialal üle kogu Hiiumaa ja paneme kirja tegevusjäljed. Et tulemused oleks alade vahel võrreldavad, jälgime, et enne iga vaatlust poleks viis päeva vihma sadanud, sest vihm uhub jäljed ära. See metoodika on toimunud päris hästi.

Kas naaritsad on territoriaalsed, nii et saab välja arvutada, kui palju loomi mõnele jõelõigule üldse elama mahub?

Territoriaalsus on inimese loodud mõiste, looduslik pilt kipub olema mitmekesisem. Oleme saanud raadio-saatjatega jälgida mõnda looma suhteliselt pikka aega. Tundub, et kevadisel ajal kaovad territooriumid ära, loomad liiguvad risti-rästi. Suvel järsku kahaneb isendi eluala ääretult kitsaks, mõnesajameetriseks jõelõiguks; sügisel hakkavad loomad taas liikuma väga laiadel aladel. Elu on natuke plastilisem kui meie mõtlemine. Aga mingi ligikaudse mudeli mahutavuse kohta saab muidugi koostada.

Kuidas on naaritsal suhted suuremate kiskjate, näiteks šaakaliga?

Hiiumaal ei ole šaakali kohta tõestatud andmeid – tõestamata teateid on küll. Naaritsat murravad nii rebane, nugis kui ka ilves. Kui palju täpselt, seda on raske hinnata, sest toitumist uuritakse tavaliselt väljaheidete põhjal, ent tõenäosus leida kiskjate väljaheidetest naaritsakarvu on muidugi imeväike.

Kas näiteks rebaseid kütitakse sihipärast, et naaritsat säästa?

Ei, sellega ei maksa riskida. Kui asurkonna arvukus alla lüüa, siis võib sigimine sellest hoopis hoogu juurde saada ning lõpptulemus olla soovitud vastupidine.

Kuidas läheb loomaia naaritsatel?

Loomaaias elab ligikaudu sada looma, praegu on nad kõik juba loomaaias ka sündinud, välja arvatud paar looma,

kelle oleme toonud Hiiumaa asurkonnast. Algsetest Venemaalt püütud loomadest pole enam ühtki elus. Osa algseid loomi püüdsime ka Eestist, aga nende geene pole praegustes loomades kahjuks õnnestunud säilitada.

Just praegu ehitame Euroopa struktuurifondi rahadega uut paljunduskeskust (ajame juttu laboris ehitusplatsi kõrval, kus uue kompleksi karkass juba ilmet võtab – JJ). Loodame hiliskevadeks valmis saada. Nii mastaapne ehitus on ainulaadne kogu maailmas, sarnaneb juba iberia ilvese paljunduskeskusega Hispaanias – omal ajal tundus uskumatu, et midagi nii uhket on ehitatud ühe liigi kaitseks.

Meie loomad on osa üleeuroopalisest naaritsa asurkonnast tehistingimustes, kus osaleb kuusteist looma-aeda ja mida meie koordineerime. Et säilitada asurkonna geneetilist mitmekesisust võimalikult hästi, vahetatakse loomi loomaaedade vahel väga keeruka ja täpse arvutimudeli järgi, kus on kirjas kõigi loomade omavaheline sugulus ning mis arvutab välja parimad võimalikud ristamised. Kõik osalevad loomaaiad peavad oma pesakondade üle pidama väga täpset arvet, sest iga paaritamine muudab kogu mudelit. Niiviisi toimetas suudame näiteks kahekümne viie aastaga säilitada parimal juhul kaheksakümmend viis protsenti geneetilist mitmekesisust, rohkem pole praeguse loomade arvu juures põhimõtteliselt võimalik.

Kas tasuks siis ehk loodusest loomaaedadesse naaritsaid juurde püüda?

See uute, nii-öelda rajaja-isendite juurdesaamine oleks geneetilise mitmekesisuse jaoks kõige parem asi üldse (näitab arvutist geneetilise mitmekesisuse vähenemise graafikujoont, mille langus iga rajaja-isendi lisamisel hüppeliselt väheneb – JJ). Just sellepärast plaanimegi kaasata oma paljundusprogrammi ka Hiiumaa asurkonna metsikud loomad. Loodusliku asurkonna puhul on suureks abiks looduslik valik, mis kujundab asurkonna genofondi suurema elujõu suunas, loomaaias meil

Foto: Tiit Maran

sesta tegurit abiks ei ole.

Lähiaja suur plaan on ühendada meie kuueteistkümne loomaaia asurkond ka Hispaania loomaaedade asurkonnaga, mida koordineerib Madis Põdra. Neil on LIFE-i programmi raames üpris edukalt käivitatud samalaadne projekt nagu meil siin Eestis: naaritsa elualadelt püütakse välja minke ning proovitakse tehisoludes paljundatud naaritsaid sinna juurde asustada, osa katseid on osutunud küllaltki edukateks.

Hispaania loomaaedade loomad on pärit sealset loodusest ja seega võiksid meie asurkonnad vastastikku üksteise genofonde tunduvalt rikastada. Tegutseda ei saa aga uisapäisa, sest geneetiliselt liiga võõraste loomade puhul võib tekkida ka kahjulik *outbreeding*'u efekt. Tänavu vahetasime esimest korda loomi: siin ristamine õnnestus, seal miskipärast mitte.

Eestis plaanime rajada uue naaritsa asurkonna Saaremaale. 2012. aastal lasime naaritsaid esimest korda

Saaremaale lahti, aga ebaõnnestunult, peame valmistuma märksa hoolikamalt. Siis oleks meil Eestis kaks saarelist asurkonda – kui ühega midagi juhtub, võime tuge saada teisest. Tulevikus loodame ka püüda Hiiumaalt vähem sobilikest elupaikadest metsikuid loomi ja lasta neidki Saaremaale.

Aga ei maksa luua illusioone: ohustatud liigid püsivad ikka ja ainult inimese toel. Kus inimese tugi ära kaob, kukub ka asurkond kokku, midagi pole teha. Selles mõttes on nii Hiiumaa kui ka tulevane Saaremaa asurkond nii-öelda museaalsed artefaktid, looduslikus keskkonnas hoitavad näidised sisuliselt hävinud liigist.

Kuidas on Saaremaal lood mingiga?

Kunagi ammu, kui oma esimest väli-tööd tegin, olid Saaremaal mingi jäljed looduses olemas, samas kohas, kus lühiajaliselt oli Saaremaal mingifarm. Kümnekond aastat tagasi

enne lahtilaskmist tegime Saaremaal eeluuringuid; siis me ei suutnud enam minki avastada. Aeg-ajalt on Saaremaal küll leitud üksikuid isaseid loomi, kes on ilmselt mandrilt üle tulnud. Isased võtavad selliseid avastusretki märksa rohkem ette kui emased. Aga kuna nad sigida ei saa, siis asurkonda ei teki.

Tundub kummaline, et Saaremaal minki ei ole, samal ajal kui Hiiumaalt tuli teda välja püüda?

Põhjusi võib ainult oletada. Esiteks peeti Hiiumaal mingifarmi kauem, see pani looduslikule asurkonnale tugevama aluse; Saaremaal oli farm lühikest aega. Üks huvitav asjaolu Saaremaal: seal pole rohukonna, kes on nii mingile kui ka naaritsale oluline toiduobjekt. Miks seda konnaliiki saarel ei ole, see on paras mõistatus. Võib-olla on siin pistmist lubjaki-virikka, aluselise pinnasega – kuuldavasti pole rohukonna ka näiteks Gotlandil. Teisalt on Saaremaal palju

◀ Euroopa naaritsa (pildil) eristustunnus on valge laik nina ümber, ameerika naaritsal ehk mingil on valge ainult lõug

vähki, suuremad jõed ja rohkem kala, see võiks rohukonna puudumise naaritsa jaoks korvata.

Kas mõni rikkur ei ole avaldanud soovi oma tagaaeda jõe äärde luua naaritsa asurkond?

Selle looma häda on, et ta ei näita end eriti. Veidi on neid võimalik muidugi trennida.

Mõni aasta tagasi püüdsime Lahemaal luua naaritsa nii-öelda kogukondlikku kaitseala. Sealsed inimesed mäletavad veel naaritsaid looduses. Mõte oli, et asurkonda hakkab hooldama kohalik kogukond, püüdes ise mingiparvedega minke loodusest välja. Pöörane idee, põhimõtteliselt võiks ju toimida, kuid eeldab kogukonna aktiveerimist, huvi ja väärtustunnetuse tekitamist. Paraku ei õnnestunud, pörkusime vastu skepsist.

Kas Tallinna loomaaias on peale naaritsa teisigi pagulasi, kes on võõrliikidele jalgu jäänud?

Põhilised põhjused, miks liigid hätta satuvad, on elupaikade kadumine, liiga intensiivne liigi kasutamine, võõrliigid, aga ka ahelreaktsioon: kui üks liik hävib, siis need, kes on temaga seotud, ei suuda üksi püsima jääda ja hävivad ka.

Osaleme loomaaiaga paljude liikide tehisasurkonnades, aga neid koordineerivad teised loomaaiad. Koordinaatori ettepanekute järgi liiguvad loomad paljundamiseks loomaaedade vahet üle Euroopa. Näiteks meie isane tiiger Pootsman reisis hiljuti Tšehhimaale. Loodame, et selleks ajaks, kui ta on seal oma tööga hakkama saanud ja tagasi tuleb, on meil talle ka korralik elupaik valmis ehitatud. ■

Loe veel:

- Käärt, Ulvar 2017. Euroopa naaritsa tagasitulek. – Sirp, 02.06. www.sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/euroopa-naaritsa-tagasitulek.